

ՀՏԴ

Մանկավարժության տնտյություն և պատմություն

**ԵՐԳԻՇԱԿԱՆ ՀԱՅ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆՆԵՐԸ ԵՎ
ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ**

Ռ. Աղաջանյան

Մանկավարժական գիտության կարևորագույն խնդիրներից մեկը բազմակողմանի ու ներդաշնակ զարգացած անձնավորություն ձևավորելուն նպաստելն է, որը կարելի է իրականացնել միայն դաստիարակության նկատմամբ համալիր մոտեցում ցուցաբերելու պայմաններում: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ այդ առումով բոլոր հիմնահարցերը լիովին բացահայտված, լուսաբանված ու հիմնավորված չեն: Հարկ է նշել, որ այսօր մեր դպրոցներում, հատկապես արդի պայմաններում, անտեսված է արդարացի ու տեղին երգիծական խոսք օգտագործելու հնարավորությունը: Ներկայումս դպրոցական պրակտիկայում երգիծական խոսք ասելն ընդունված է որպես վիրավորանք, մինչդեռ դիպուկ խոսքը պետք է դառնա մտածելու ու փոփոխվելու առիթ: Իհարկե, խոսքն ավելորդությունների մասին չէ:

Դաստիարակության հիմնահարցեր ուսումնասիրողներն (Յու. Բաբանսկի, Ա. Պոտլաս, Ս. Մանուկյան և ուրիշներ) ընդգծում են, որ սովորողները պետք է ցուցաբերեն քննադատական վերաբերմունք: Այս խնդրի լուծմանը նպաստող կարևոր ուղիներից մեկը պետք է համարել տեղին ու արդար երգիծական խոսքի առկայությունը, որը պետք է լինի նաև ուղղություն տվող ցուցում: Երգիծանքը՝ որպես դաստիարակության գործոն դիտարկելու հարցի ուսումնասիրությունն ունի տեսական և առավելապես գործնական նշանակություն: Առանց այդ հարցի արմատական լուծման դաստիարակության հետ կապված շատ ու շատ հարցեր մնալու են թերի:

Մենք գտնում ենք, որ երգիծական խոսքը դաստիարակության գործոն դիտարկելուն մեծապես կնպաստի երգիծանքին նվիրված պարբերականների նպատակների ու բովանդակությունների, ինչպես նաև հրատարակված ծաղրանկարների ուսումնասիրությունը:

150 տարիների ընթացքում (1794-1944թթ.) աշխարհի մեծ թվով քաղաքներում հայ պարբերականների մասին ընդհանուր տեղեկություններ ունեցող ցուցակներից արժանի է հիշատակել Ա. Խառատյանի («Արևմտահայ երգիծական մամուլը» Հ. Պարոնյանի խմբագրությամբ) հրատարակված «Մեղու» (1872-1874թթ), նրա շարունակությունը՝ «Թատրոն» (1874-1877թթ), «Լույս» (1879-1880թթ), «Ծիծաղ» (1883թ.) Գ. Լևոնյանի, Հ. Պետրոսյանի, Ա. Կիրակոսյանի ու Մ. Բաբլոյանի և այլոց աշխատանքները: «Երգիծանքին նվիրված պարբերականներն իրենց բովանդակությամբ սներտորեն

շաղկապված են հայ իրականության հետ ու յուրովի լրացնում են հայ մամուլի ամբողջականությունը»¹:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ հայ պարբերականներն ընդգծված ուշադրություն են նվիրել մանկավարժական գործընթացի հիմնահարցներին, անդրադարձել են հասարակական կյանքի այնպիսի կողմերին, որոնք իրենց բնորոշ թերություններով դառնում են ծիծաղի առարկա, արժանի են վերացման: Այդ նպատակով օգտագործվել է բացասականը ժխտելու գաղափարը և դարձել է հետադիմականի դեմ պայքար մղելու գեղարվեստ: Կյանքի երգիծական կողմն ընկալելու և դրան անհրաժեշտ ուշադրություն նվիրելու նպատակով դատապարտվել են կյանքի արատավոր կողմերը, օգտագործվել են դիպուկ խոսքեր, կոմիկականի գեղագիտական կատեգորիան, տարբեր բնույթի բովանդակալից ծաղրանկարներ, ոչնչացնող չափավոր ծաղր և այլն: Երգիծական տաղանդով օժտված են եղել Հակոբ Պարոնյանը, Երվանդ Օտյանը, Լևոն Կամսարը և ուրիշներ: Հայ հեղինակներին բնորոշ է եղել իրականության թերությունները ներդաշնակ ծաղրով ներկայացնելու պրակտիկան: Նրանք միաժամանակ նշել են թերությունները վերացնելու, դրանք դրականով փոխարինելու ուղիներ: Նրանց գործունեությունում գերիշխել է թերություններին կատակախառն հրճվանքի նրանց հաղորդելու պրակտիկան: Երգիծանքին նվիրված հայ պարբերականներ հրատարակելու բնագավառում անգնահատելի է Երվանդ Օտյանի դերը: Նա զգալի ավանդ ունի «Ազատ խոսք» (1901-1908թթ.), «Ազատ բեմ» (1903-1906թթ.), «Լուսակ» (1905թ.), «Լուսափնատ» (1910թ.), «Սև կատու» (1912թ.), «Մանանա» (1913-1914թթ.), «Իզնատ աղա» (1919-1920թթ.), «Երգիծական տարեցույց» (1921-1922թթ.) երգիծական բովանդակություն ունեցող պարբերականների հրատարակման գործում, պարբերականներ, որոնք երգիծանքի հզոր գենքով ծաղրել են սուրբ գաղափարներն արատավորողներին և ընդգծել են թերություններն ուղղելու ուղիներ: Այսպես, օրինակ՝ «Ազատ խոսքի» նպատակը եղել է երգիծանքի միջոցով եզրափակելու կյանքի ստվերոտ կողմերի, ազգային ջոջերին մերկացնելը: «Մանանա» պարբերականը հրատարակվել է 52 տետրերի տեսքով, որոնք հիմնականում գրել է Ե. Օտյանը: Հոդվածներից են՝ «Վաճառականի մը նամակները», «Մեր երեսփոխանները», «Սիմոն Զաւարեան», «Ժամանց» և այլն: «Երվանդ Օտյանն օժտված էր մեծ երգիծանքի բոլոր տվյալներով՝ խոր կենսաճանաչություն, հարուստ գիտելիքներ, սուր միտք, սկզբունքայնություն, համարձակություն, ճղխ ու ճկուն լեզու, նաև առասպելական աշխատունակություն... առանց քե՛ն կամ ո՞խ, ատելություն կամ նախանձ խառնելու ծիծաղին մեջ, որովհետև ծիծաղը սուրբ, աստվածային է»²: Հայկական ինքնուրույն մանկավարժություն ստեղծելու

¹ Բաբելյան Մ.Ա. (կազմող) հայ պարբերական մամուլը, Երևան, 1956, 470, էջ 5:

² Այդ մասին մանրամասն տես, Հայ նոր գրականության պատմություն, Հ., 5, Երևան, 1979, 1014, էջ 669:

մասին Ա. Մանդինյանը գրել է. «Մենք մեր իսկությամբ օտարի կապիկներ չպետք է դառնանք, պետք է ստեղծենք մեր հայկական մանկավարժությունը, այո՛, հայկականը»:¹ Հայկական մանկավարժությունն ուսումնասիրելու մասին Ա. Շավարշյանը գրել է. «Այդ պատմությունը դեռևս ուսումնասիրված չէ հանգամանորեն և մի քանի մանկավարժների հայացքներ են շարադրված: Ահագին քանակությամբ նյութեր, որոնք սփռված են հայկական հարյուրավոր ձեռագրերում, ավելի քան 150 տարվա հայկական պարբերական մամուլի բազմաթիվ օրգաններում, դեռևս ուսումնասիրված ու պարզաբանված չեն»:² Մեր կարծիքով դա ամենից շատ վերաբերում է երգիծանքին նվիրված պարբերականներին, երգիծանքը դաստիարակության գործոն դիտարկելուն: Այդ առումով ուշագրավ է նաև «Հայ մանկավարժական մամուլը» աշխատության մեջ նշված հեղինակների (Ա. Աբրահամյան, Գ. Հարությունյան, Ա. Մկրտչյան) խոսքի նշանակությունը. երգիծական խոսքը դիտարկել են որպես դաստիարակության գործոն և զնահատել են ավելի քան 33 պարբերականների գործունեությունը՝ երգիծական խոսքի դերով: Այդ հեղինակները պարզապես հեռու են մնացել համանման գաղափարներ կրկնելու անհրաժեշտությունից: Ուսումնասիրությունները հաստատում են, որ հայ իրականությունում երգիծական գործեր ստեղծող հեղինակների քանակը փոքր չէ և նրանք ստեղծել են երգիծաբանության պահանջներին համապատասխան ու երգիծաբանական տեսակետից արժեքավոր գործեր: Բացառություն չեն կազմել նաև հայ պարբերականների շուրջը համախմբված հայ հեղինակները: Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ որոշ քիչ թվով հայ հեղինակների երգիծական դիպուկ, արդար ու տեղին խոսքը, ինչպես նաև ծաղրանկարները դարձել են դաստիարակության գործոններ: Ինչպես նշեցինք որոշ հեղինակներ իրենց ուսումնասիրություններում փորձ են արել երգիծական խոսքը դիտարկել որպես դաստիարակության գործոն, սակայն առ այսօր գիտամանկավարժորեն հիմնավորված չէ երգիծանքը որպես դաստիարակության գործոն դիտարկելու հիմնահարցը և պատմամանկավարժական աշխատությունում լուսաբանված չէ: Մեր կարծիքով սույն հետազոտությունը բովանդակելու է դաստիարակության դրվածքը կատարելագործելու նոր հնարավորություններ: Մեր ուսումնասիրություններից պարզվել է, որ որոշ հեղինակներ փոփոխությունների համար հիմք են ընդունում տարբեր պատճառներ և գտնում են, որ հենց այդ փոփոխություններն էլ կապում են դաստիարակության հետ: Եթե հիմք ընդունենք փոփոխությունները որպես դաստիարակություն ընդունելու տեսակետը, ապա կարելի է հաստատել, որ երգիծանքը դաստիարակության

¹ Այդ մասին վկայում է նաև պրոֆեսոր Արամ Աբրահամյանը՝ Բնագիտամաթեմատիկական կրթության մեթոդական հարցեր, Երևան, 1984, 76, էջ 6, 7:

² Այդ մասին տես, Արամ Աբրահամյան, Զհարությունյան, Ս. Մկրտչյան, Հայ մանկավարժական մամուլ, Երևան, 2010, 203:

գործոն է կրկնակի առումով, նախ՝ ցույց է տալիս թերության առկայությունը, ապա՝ հուշում է նաև այն փոփոխելու ուղին: Այդ առումով մարդուն օգնության է գալիս ինքնադաստիարակությունը, որի համար ընդգծված ուղի են համարվում երգիծական խոսքն ու ծաղրանկարները: Կարելի է հիմնավորված համարել, որ հայ պարբերականներն իրենց երգիծական խոսքերով ու ծաղրանկարներով ձգտել են մաքրել բարքերը, ընթերցողների գիտակցությանը հասցնել վնասակարը վերացնելու անհրաժեշտությունը, ընթերցողների ճաշակը գոհացնել երգիծական խոսքով, պայքարել ստի ու կեղծիքի դեմ, չթողնել, որ խարդախություններն անպատիժ մնան, հարվածել շինծու ազգասիրությանը և այլն: Մի՞թե այս բոլորը դաստիարակությանը ներագոյող գործոններ չեն: Այդ առումով բավական է լսել հայ մեծ գրողների խոսքերը.

Լավությունն անպատիժ չի մնում նրա կողմից,
ու՛մ մատուցվում է այդ լավությունը:

Ավ. Բասիակյան

Երբ որ արջն է քո տնսուչը
Վայ քո հալին, պարտիզպան:

Րաֆֆի

Երգիծանքին նվիրված պարբերականները խրախուսել են երգիծական գրականություն ընթերցելու անհրաժեշտությանը, այն համարել են ապագա կյանքը ճիշտ ուղիով տանելուն նպաստող գործոն: Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ երգիծանքին նվիրված պարբերականներն ունեցել են ընթերցողների մեծ բանակ, պարբերականներն անցել են ձեռքից ձեռք և այլն: Պարբերականները պայքարել են հասարակության շահերին դեմ գործողների և անհատական շահերին ծառայողների դեմ, հաճախակի են անդրադարձել ընթերցողների կարծիքներին և խրախուսել են դրական որակների առկայությանը: Վաղուց էր հասունացել երգիծանքը որպես դաստիարակության գործոն դիտարկելու գաղափարը՝ անտեսելով վիրավորականն ու հայիռյալաառը սրամտությունները և ցուցաբերելով քննադատական մոտեցում և, իհարկե, հեռու մնալով մտքերն աղավաղելու հնարավորություններից:

Այսպիսով, վերոհիշյալ համառոտ շարադրանքից էլ կարելի է եզրակացնել, որ քննարկվող հիմնահարցը պահանջում է համակողմանի ուսումնասիրություն, սակայն սույն ամսագրային հոդվածում հնարավոր չէ տալ դիտարկվող հիմնահարցի գիտական սպառիչ պատասխանը: Մեր հետազոտությունները հնարավորություն են ընձեռնել, թեև ուղե համառոտակի, ամբողջական պատկերացում տալ հայ պարբերական (երգիծական) մամուլում քննարկված «Երգիծանքը որպես դաստիարակության գործոն» հիմնահարցի մասին:

Армянские сатиристические периодики и проблемы воспитания

Р.Агаджанян

Резюме

Исследование вопроса сатиры как фактора воспитания имеет теоретическое и, особенно, практическое значение. Рассмотрение сатирической речи как фактора воспитания, в значительной степени способствует целям и содержанию периодики, посвященной сатире, а также исследованию опубликованных карикатур.

Ряд произведений армянской юмористической периодики содержат интересный материал для исследования (изучения).

Armenian Humorous Periodicals and the Problems of Bringing-up

R.Aghajanyan

Summary

The study of the question of satire as a factor of bringing-up has theoretical and mostly practical meaning. We think that considering the humorous speech as a bringing-up factor will be greatly influenced by the study of the purposes and contents of periodicals devoted to the satire and the study of published caricatures as well.

A range of Armenian humorous periodicals contain interesting material for studying.